

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

Дипломна робота
магістра

з теми: **“КОНСОЛІДАЦІЯ КУЛЬТУРОТВОРЧИХ СИЛ ГАЛИЧИНИ ТА
НАДДНІПРЯНЩИНИ В УМОВАХ ПІДНЕСЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.”**

Виконав: здобувач вищої освіти
Ist1-M21z групи
спеціальності 014 Середня освіта (Історія)
Ясніцький Ярослав Петрович
Науковий керівник:
Сидорук Сергій Антонович,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Історіографія.....	7
1.2. Джерельна база дослідження.....	13
РОЗДІЛ II. НАЛАГОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТВОРЧИХ КОНТАКТІВ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ ТА ГАЛИЦЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ХІХ СТ.....	19
2.1. Взаємини українських діячів Галичини і Наддніпрянської України на академічному етапі національно-культурного відродження.....	19
2.2. “Перелом” у взаєминах діячів Галичини і Наддніпрянської України.....	22
2.3. Розвиток українського національного руху в умовах внутрішньо- політичних стратегій Росії та Австро-Угорщини.....	32
РОЗДІЛ III. ВИЗРІВАННЯ ТА ІДЕОЛОГІЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ НАДДНІПРЯНЩИНИ ТА ГАЛИЧИНИ.....	49
3.1. Уявлення про Галичину в суспільній думці Наддніпрянської України в останній чверті ХІХ ст.....	49
3.2. Роль Галичини в ідеології та діяльності наддніпрянських громадівців- українофілів.....	58
РОЗДІЛ IV. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ.....	80
4.1. Внесок наукового товариства імені Шевченка у розвиток української літературної мови.....	80
4.2. Культуротворчий потенціал Галичини та Наддніпрянщини у справі формування єдиного українського культурного простору.....	87
ВИСНОВКИ.....	99
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	104

ВСТУП

Актуальність теми. У XIX – на початку XX ст., коли етнічні українські землі перебували під владою двох імперій – Російської (Наддніпрянська Україна) та Австрійської (Австро-Угорської), розгорнулося національне відродження (модерне націотворення). Зусиллями місцевої інтелігенції відбувалося формування модерної української національної самосвідомості, уявлення про соборність (національну єдність) України.

В українській політичній термінології національна єдність, що є однією з основоположних складових національної ідеї, трактується як “соборність”. Втілення ідеї національної єдності України видавалося проблематичним навіть на зламі XIX–XX ст. Стимулюючим чинником у процесі усвідомлення належності до поділеного державними кордонами українського (“руського”, “малоруського”) народу, окремого від польського й російського, були особисті взаємини галицьких і наддніпрянських діячів обабіч австро-російського кордону. Обрана тема привертала увагу українських і зарубіжних науковців, але й до сьогодні вона є актуальною науковою проблемою.

Мета дослідження полягає у вивченні творчих зв’язків представників культуротворчих еліт Наддніпрянщини та Галичини та їх впливу на формування ідеї національної єдності населення обох українських регіонів.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв’язання наступних завдань:

- проаналізувати наявну та джерельну базу і з’ясувати стан розробки досліджуваної проблеми в історичній літературі;
- розкрити основні напрями й форми діяльності представників української інтелегенції, які сприяли їх творчим та ідейним контактам;
- оцінити внесок та значення культурно-освітньої та суспільно-політичної діяльності громадівців для ствердження національного відродження в Україні

– реконструювати зв'язок національного руху українців Наддніпрянщини з національним рухом українського населення на території Галичини;

– виявити і простежити вплив культурно-освітніх та наукових осередків на формування ідейної спільності інтелігенції Галичини та Наддніпрянщини, а також взаємовплив культурних та суспільно-політичних ідей та процесів наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття;

– розкрити зміни в національній самосвідомості наддніпрянців та галичан, зумовлені взаємною підтримкою національного руху в обох українських регіонах представниками культурних еліт.

Об'єктом дослідження є контакти представників творчої інтелігенції Наддніпрянської України та Галичини в контексті українського національно-визвольного руху другої половини ХІХ ст.

Предметом дослідження є процес формування ідеї культурної та національної єдності та зростання національної самосвідомості завдяки консолідації та обміном політичного досвіду культуротворчих сил Галичини та Наддніпрянщини.

Хронологічні межі роботи охоплюють другу половину ХІХ ст., тобто період від часу революцій 1848-1849 рр. в австрійській імперії та діяльності Кирило-Мефодіївського товариства в Наддніпрянській Україні до появи перших політичних партій. Однак, задля висвітлення передумов, обставин, а пізніше – наслідків, налагодження тісніших контактів і подальшої консолідації у справі національно-визвольного руху галицької та наддніпрянської інтелігенції, автор звертається до подій 30-40-х років ХІХ ст. та початку ХХ ст.

Географічні межі дослідження охоплюють Наддніпрянську Україну, що перебувала в складі Російської імперії та територію Східної Галичини, яка з 1772 року входила до складу Австрійської імперії.

Елементом наукової новизни у роботі є спроба комплексно розглянути умови, обставини та наслідки консолідації культуротворчих сил Наддніпрянщини та Галичини в контексті національно-культурного відродження України.

Методологічною основою дослідження є принципи історизму, науковості, діалектики, об'єктивності та соціального підходу, які дають можливість виявити закономірності розвитку Наддніпрянщини та Галичини як історико-географічних регіонів. Принцип історизму дозволяє оцінити зафіксовані історичні факти та розглядати їх у тісному зв'язку із загальним станом історико-краєзнавчої науки і конкретно історичними умовами, в яких відбувалися події. Застосування принципу історизму дозволило також проаналізувати процес ідейного єднання галичан та наддніпрянців від налагодження спершу особистих контактів представників творчої інтелігенції до тісної наукової та політичної співпраці.

Принцип діалектики дав можливість дослідити і відтворити процеси, які формували перешкоди у процесі налагодження співпраці галицької та наддніпрянської інтелігенції. Принцип об'єктивності дозволив уникнути заангажованості та упередженості з метою досягнення глибокого вивчення предмета дослідження. Об'єктивність, як теоретичний принцип, вимагає ґрунтовного і цілісного розгляду історичних документів, фактів, подій, процесів.

Принцип науковості дозволяє найбільш об'єктивно висвітлити обрану проблему. При опрацюванні теми використовувалися такі методи дослідження, як періодизація, проблемно-хронологічний, порівняльний та кількісний методи. Використавши структурно-функціональний підхід, ми виділили у досліджуваному періоді низку структурних елементів й етапів його виконання – утворення культурно-освітніх, літературно-мистецьких та наукових осередків, організацію їх роботи, суспільно-політичну діяльність.

Суть кваліфікаційного дослідження полягає в тому, що обрану тему розкрито крізь призму трансформації суспільної думки у Галичині та Наддніпрянській Україні в напрямку інтеграції культурно-мистецької й суспільно-політичної діяльності у формування ідеї культурної, історичної та політичної єдності українського народу з обох берегів Збруча. Проаналізовані наукова література та історичні джерела мають цілком достатній

інформативний потенціал для досягнення сформульованої в дослідженні мети й розв'язання поставлених завдань.

Теоретичне і практичне значення дослідження вбачається в тому, що отримані результати та фактичний матеріал можна використати для підготовки тематичних статей з історії України, в освітньому процесі при для наповнення курсу історії України кінця XVIII – XIX століття, під час підготовки до практичних занять, написанні рефератів і курсових та кваліфікаційних робіт.

Зв'язок теми з науковими програмами: написання роботи здійснюється згідно з планом наукової роботи кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Структура магістерської роботи визначається змістом проблеми, поставленою метою і завданнями дослідження. Робота складається із вступу, чотирьох структурованих розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг роботи складає 114 с., з них 103 сторінки основного тексту. Список використаних джерел та літератури нараховує 105 позицій.

ВИСНОВКИ

Дослідження й аналіз проблем історії українського національного відродження розпочалося ще сучасниками цього процесу і триває досі. Однак, попри нагромадження чималої кількості розвідок з різних аспектів цієї проблематики, донедавна у вітчизняній історіографії комплексно не ставилося питання про консолідацію культуротворчих сил Галичини та Наддніпрянщини та формування єдиного культурного ландшафту України. Утвердження українства розглядалося крізь призму виключно формування політичних ідей, появи політичних організацій та партій, тоді як пересічні громадяни орієнтувалися на спільні культурні цінності. Отже, існує потреба докладного й об'єктивного дослідження формування в обох регіонах новочасної української національно-політичної свідомості на основі усвідомлення культурної спільності, з урахуванням новітніх теоретико-методологічних підходів до висвітлення проблем національної свідомості та нації.

Основний масив джерел до вивчення теми знаходиться в Україні, передусім у Львові та Києві. Серед джерельної бази дослідження особливе значення мають джерела особового походження – листування, щоденники, спогади активних діячів національного руху. Цінну інформацію містить тогочасна преса різного ідейного спрямування, причому не лише в Австрії, але й у Росії. Водночас важливу роль у дослідженні відіграють документи культурно-освітніх і політичних організацій та партій, що діяли в Галичині (як і на Наддніпрянській Україні).

Існують різні підходи до висвітлення історії України XIX-го століття, що трактується в сучасній історіографії як період “національного відродження”, формування модерної української нації. Відповідно є відмінності між примордіалістською і модерністською версіями націотворення. Головне, що відрізняє модерністські версії націогенези українців, – це, по-перше, переконання в тому, що остання розпочалася в модерну добу, з кінця XVIII-го

століття; по-друге, акцент на суб'єктивній ознаці нації, що мала пріоритет у процесі націотворення. Щоправда, і примордіалісти, й модерністи не заперечують того, що існування будь-якої нації має як об'єктивні, так і суб'єктивні ознаки, звідси увага істориків до проблеми становлення української національної свідомості або ідентичності, під якою розуміється уявлення про себе, як про національну спільноту, про націю.

Український національний рух XIX – початку XX ст., за прийнятою в історичній науці для “недержавних” народів періодизацією, пройшов три стадії розвитку: “А” – збирання спадщини, наукову; “В” – організаційну або культурну, період активізації національної свідомості; “С” – політичну.

Внаслідок перебування етнічних українських земель під владою Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій “національне відродження” України мало певні особливості. Національна єдність, що народжувалася з багатьох відмінностей, не була наперед визначена, формування новочасної української ідеї (“національного проекту”) відбувалося на базі кількох “руських” регіональних ідентичностей. Однак, незважаючи на різницю політичних режимів Романових і Габсбургів та особливості кожного регіону, відчуття єдності русько-українського (“малоруського”) простору ніколи не зникало, а з часом тільки посилювалося.

Особисті взаємини галицьких і наддніпрянських діячів були стимулюючим чинником у процесі усвідомлення належності до поділеного державними кордонами українського (“руського”, “малоруського”) народу, окремого від польського й російського. Початок більш-менш регулярних контактів із галичанами поклали в 1830–1840-х рр. М.Максимович, О.Бодяньський, П.Лукашевич та І.Срезневський (із них тільки два останні побували в Галичині відповідно в 1839 і 1842 рр.).

Наддніпрянсько-галицькі взаємини, попри цензурні перешкоди, в умовах політизації українського національного руху в кінці XIX – на початку XX ст. активізувалися в різних формах: як і раніше, переважно за допомогою листування, публікації в галицькій періодиці праць наддніпрянських авторів, а

також через наукову співпрацю, особисті періодичні візити наддніпрянських діячів у Галичину, зокрема на відпочинок, діяльність політичних емігрантів з підросійської України в краї, спільне відзначення ювілеїв видатних українських діячів тощо. Однак взаємовідносини українських діячів не набули масового характеру як через об'єктивні причини (зокрема, відмінність політичної культури, вузький прошарок національно свідомої інтелігенції як провідної верстви суспільства, особливо в Росії, урядові переслідування, брак коштів тощо), так і суб'єктивні.

У взаєминах галицьких і наддніпрянських діячів перелом відбувся з середини ХІХ-го століття, що було пов'язано з активізацією двох “гілок” українського національного руху під впливом зовнішніх чинників – лібералізації російського царизму наприкінці 50-х рр. та конституційних реформ і децентралізації внутрішнього устрою в Габсбурзькій монархії на початку 60-х рр. Діяльність громадівців-українофілів із Наддніпрянщини, особливо знайомство з творчістю Т.Шевченка мали визначальний вплив на зародження і розвиток народовської, українофільської течії в Галичині. Зокрема, це виразно простежувалося у видавничій діяльності раних народовців першої половини 1860-х рр., що навряд чи була б можливою без опори на літературні й наукові твори наддніпрянсько-українських авторів.

У міру посилення антиукраїнських репресій у Росії зв'язки наддніпрянських громадівців із Галичиною активізувалися, що знайшло відображення як у творчих контактах, так і в фінансовій допомозі. Прикладом продуктивної співпраці стало заснування в 1873 р. у Львові Товариства ім. Шевченка з власною друкарнею (з 1892 р. – НТШ), що відіграло особливу роль в активізації наддніпрянсько-галицьких взаємин.

Утвердження українофільства в Галичині ґрунті стало результатом поєднання об'єктивного і суб'єктивного чинників, що “прив'язували” краян до Наддніпрянщини, “Великої України”. Роль Галичини була багато в чому похідною від становища Наддніпрянщини – рушія “національного відродження”. Найбільшим запозиченням у наддніпрянців став сам етнізм

“українці”, що дав змогу подолати русофільство як національно-політичну орієнтацію частини галицького суспільства. Отже, українофільство, на відміну від загальноруської конструкції, виявилось більш органічним для підавстрійських русинів, імпульси з Наддніпрянщини забезпечили національний рух у Галичині всеукраїнською ідеологією.

Важливе значення в консолідації українства мала діяльність наукового товариства імені Шевченка. Його багатогранна діяльність переросла суто академічні рамки, ставши одним із найяскравіших явищ українського національного відродження. Товариство займалося не тільки науковою роботою і публікацією наукової та художньої літератури, але й брало активну участь у громадській діяльності. Воно підтримувало українців Російської імперії всіма можливими способами в їхній боротьбі проти царського уряду і великодержавного шовіністичного суспільства за права і незалежність української нації. Особливо велике значення для процесу відродження національної самосвідомості мала наукова і видавнича діяльність Товариства Наукові досягнення та розвідки з української історії й культури, етнографії, археології, літератури, наукової та літературної мови, правопису; опубліковані в періодичних і серійних виданнях НТШ, відіграти важливу роль у формуванні національної самосвідомості. Одним з головних підсумків діяльності Товариства стало формування національної наукової спільноти. Саме НТШ об'єднало навколо себе видатних українських учених по обидва боки кордону.

Друга половина XIX ст. була складним і суперечливим періодом у розвитку української культури. Незважаючи на труднощі, культура збагатилася визначними здобутками практично в усіх провідних галузях. На початку XX ст. у культурній сфері чітко вимальовуються дві тенденції – збереження національно-культурної ідентичності (народництво) та пересадження на український ґрунт новітніх європейських зразків художнього самовиразу (модернізм). Своєрідною синтезною моделлю народництва і модернізму стала “нова школа” української прози (М. Коцюбинський, В. Стефаник, О. Кобилянська, М. Черемшина), яка в своїй творчості органічно поєднувала

традиційні для вітчизняної літератури етнографізм, розповідь від першої особи та ін. з новітніми європейськими здобутками – символізмом та психоаналізмом.

Варто підкреслити, що український варіант модернізму був досить своєрідним і мав свої особливості. В силу того, що українські землі не мали власної державності, були роз'єднані і фактично перебувало в статусі провінцій, суспільний розвиток у них був уповільненим порівняно з провідними європейськими країнами, отже і конфлікти між цивілізацією і культурою, художником і суспільством не були такими гострими. Ці фактори і визначили приглушений, слабо виражений, нерозвинутий характер українського модернізму. Окремі злети світового рівня тільки відтіняли загальну провінційність та глибоку традиційність української культури.

Український модернізм не сформувався як національна самобутня течія, а виявлявся лише у творчості окремих митців. Цей стиль, особливо в літературі, зазнав значного впливу романтизму, що пояснюється як традицією, так і ментальністю українського народу, для якого романтизм є органічним елементом світобачення в будь-яку добу. Своєрідність українського варіанта модернізму полягає в тому, що він із естетичного феномена перетворився на культурно-історичне явище, став спробою подолання провінційності, другорядності, вторинності української національної культури, формою залучення до надбань світової цивілізації. Він ніби символізував перехід українського суспільства від етнографічно-побутової самоідентифікації, тобто вирізнення себе з-поміж інших, до національного самоусвідомлення – визначення свого місця і ролі у сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Опубліковані джерела

1. Антонович В. Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / Упор. О. Тодійчук, В. Ульяновський. Вст. ст. та коментарі В. Ульяновського. К.: Либідь, 1995. 816 с.
2. Антонович В. Записка в справі обмежень української мови // Моя сповідь : Вибрані історичні та публіцистичні твори. К., 1995. С. 153–158.
3. Антонович В.Б. Твори. К.: Видавництво ВУАН, 1932. Т.1. 310 с.
4. Барвінський О. Спомини з мого життя / [упоряд. А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винар, І. Гирич]. Нью-Йорк; Київ, 2004. Ч. 1–2. С. 297.
5. Історія Галицкой Руси по лекціямъ В. Б. Антоновича. Б.м., б.г. 296 с.
6. Головна Руська Рада (1848 – 1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / за ред. Олега Турія, упорядн. У. Кришталович та І. Сварник. – Львів: Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету, 2002. – XXXIV + 270 с.
7. Драгоманов М. П. Листи на Наддніпрянську Україну // Літературно-публіцистичні праці : у 2 т. К., 1970. Т. 1. С. 428–482.
8. Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську національну справу // Вибране (“... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні”). К., 1991. С. 461–558.
9. Драгоманов М. П. Переднє слово [до “Громади” 1878 р.] // Вибране (“... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні”) / упоряд. Р. С. Міщук. К., 1991. С. 276–326.
10. Драгоманов М. Українська література, проscribeвана російським урядом / М. Драгоманов ; пер. з фр.Г. Цвенгроша ; вступ. сл. М. Колесси, голова редкол. Б. Якимович. Львів, 2001. 94 с.

11. Житецький І. Київська громада за 60-х років // Україна: науковий двохмісячник українознавства. 1928. Кн. 1. С. 91–125.
12. Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874–1885) : у 2 т. / упоряд. В. Шандра, М. Бутич, І. Глизь [та ін.]. К., 1994. Т. 1 : 1874–1879. 648 с.; 1995. Т. 2 : 1880–1885. 584 с.
13. Костомаровъ Н. И. Украинфильство // Русская старина. 1881. Т. XXX, №2. Февраль. С. 319–332.
14. Лисяк-Рудницький І. Роля України в новітній історії // Історичні есе : у 2 т. К., 1994. Т. 1. С. 145–171.
15. Михайло Драгоманов : Документи і матеріали : 1841–1994. Львів, 2001. 731 с.
16. Москвофільство: документи і матеріали / Львів. нац. ун-т ім. І.Франка; Вступ. ст., комент. О. Сухого; За заг. ред. С. А. Макарчука. Львів, 2001. 236 с.
17. “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали / [упоряд. Ф. І. Стеблій та ін., відп. ред. Ф. І. Стеблій]. Київ, 1989. С. 18–51.
18. Син України: Володимир Боніфатійович Антонович : [у 3 т.] / [упоряд.: В. Короткий, В. Ульяновський]. Київ : Заповіт, 1997. Т. 2. 1997. 447 с.
19. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914). Збірник документів і матеріалів / Відп. ред. Г. Боряк; НАН України, Ін-т історії України; Укрдержархів ЦДІАК України. К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. LXII; 810 с.
20. Франко І. Нові причинки до історії польської суспільності на Україні в XIX ст. // Збір. творів: В 50 т. К.: Наукова думка, 1986. Т. 47: Історичні праці (1898–1913). С. 191–241.
21. Франко І. Іван Гушалевиц / Збір. творів: В 50 т. К.: Наукова думка, 1986. Т. 35: Історичні праці (1898–1913). С. 36.
22. Франко І. Українці // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ, 1984. Т. 41. С. 189.

23. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Збір. творів у 50-ти т. Київ, 1984. Т. 41, 458 с.
24. Франко І. Літературно-критичні статті / [упоряд. та прим. Г. Сидоренко]. Київ : Держ. вид-во худож. літ., 1950. 448 с.; Іван Франко [Електронна копія] : літ.-критич. ст. / [упоряд. та прим. Г. Сидоренко]. Електрон. текст. Дані. Київ : Держ. вид-во худож. літ., 1950.
25. Чикаленко Є. Спогади (1861–1907). Львів, 1925. Ч. II. 139 с.
26. Чикаленко Г. Матеріяли до біографії Євгена Чикаленка (З нагоди річниці смерті) // Літературно-науковий вістник. Львів, 1930. Т. СІІ, кн. VI. С. 510–523; Т. СІІІ, кн. VII–VIII. С. 631–642
27. Щеголев С. Н. Украинское движение, как современный этап южнорусского сепаратизма. К. : Типографія И. Н. Кушнеревъ и Ко, 1912. 588 с.

Наукові видання, монографії, статті

28. Баженов Л. Польське населення на Поділлі й Південно-Східній Волині в дослідженнях зарубіжних і українських вчених та краєзнавців ХІХ – ХХ ст. // Поляки на Хмельниччині. Погляд крізь віки: Зб. наук. праць. Хмельницький, 1999. С. 31-42.
29. Баженова С. Е. Від романтизму до реалізму. “Українська школа” в польській літературі 20 – 90-х років ХІХ ст.: етапи діяльності, історія України в творчості її представників. Кам’янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2009. 400 с.
30. Баженова С.Е. Суспільно-економічний і політичний стан польської меншини Правобережної України в період українського національного відродження // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. 2010. Вип.18. С.38-45
31. Берестенко О. В., Шамара С. О. Національний ренесанс «хлопоманів» в історії польсько-українських самовизначень (соціально-психологічне дослідження) // Вісник Черкаського університету. Історичні науки. 2012. № 9 (222). С. 47-61

32. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831 – 1863). К.: ІНТЕЛ, 1996. 415 с.
33. Бойчук Я. А. Участь поляків у культурно-просвітньому житті України (друга половина ХІХ – початку ХХ ст.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2017. Вип.47. С. 36-41.
34. Бурдуланюк В. Наукове товариство імені Шевченка – всеукраїнський науковий центр кінця ХІХ – початку ХХ століть // Українознавчі студії. Івано-Франківськ, 2007-2008. Вип. 8-9. С. 325, 328.
35. Валіон О. Внесок Михайла Грушевського у національнокультурне відродження українського народу в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. Вип. 5. У 2 ч.: Україна–Європа–Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку / Міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця. Ч. 1. С. 187-199.
36. Венгерська В.О. Модерне націотворення в умовах імперій ХІХ ст.: польський та український "проекти" // *Intermarum*. 2014. №1. С.102-113.
37. Гирич Ігор. Формування модерної української нації: теорія і суспільні виклики. (ХІХ – початок ХХ ст.). Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2013. 112 с.
38. Гирич І. Б. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина ХІХ – початок ХХ ст.). Київ: Український письменник, 2014. 496 с.
39. Гірняк Світлана Україномовна інтелігенція Галичини: передумови й особливості формування // Проблеми гуманітарних наук. Вип.32. С.16-37.
40. Гомотюк О.Є. Внесок НТШ у розвиток української мови / Україна – мова. Доля української мови в історичному поступі України // Збірник наукових праць НДІУ, том VIII. С. 148-154.
41. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. К., 1996. 360 с.

42. Грушевський М. Галичина і Україна. [Підп. М. Грушевський]. Л. Наук. Вістн. Львів. Річн. IX, т. XXXVI, кн. X II, стор. 489-496. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskiy/Halychyna_i_Ukraina/ (дата звернення 30.11.2022).
43. Дейвіс Норман Боже ігрище: історія Польщі; пер. З англ. П. Тарашук. К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2008. 1080 с.
44. Жулинський М. Апостольська місія Тараса Шевченка та ідеали слов’янської єдності // Слово і час : науковий журнал Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України та Національної спілки письменників України. Київ. С. 3-19.
45. Замлинський В. Палієнко М. Журнал “Киевская старина” під царською цензурою // Укр. іст. журн. 1993. № 10. С. 62–76.
46. Зашкільняк Л. О. Галичина на ментальних картах українців XIX-початку XX століття // Україна–Європа–Світ. 2012. Вип. 10. С.94-105.
47. Зашкільняк Л. Дослідження історії та культури Галичини в Україні // *Galicja 1772–1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań / Praca zbiorowa pod redakcją A. Kawalec, W. Wierzbieńca, L. Zaszkiłniaka. Wstępem opatrzył J. Maternicki. Rzeszów, 2011. S. 28–42.*
48. Зашкільняк Л. Михайло Драгоманов, соціалізм і польський соціалістичний рух // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 9 : Ювілейний збірник на пошану Ф. Стебля. Львів, 2001. С. 420-436.
49. Земський Ю. Особливості генези польського націоналізму в Правобережній Україні середини XIX ст. // Гуманітарний журнал . 2009. №3-4. С. 41-57
50. Земський Ю.С Боротьба за національні інтереси між українцями, поляками та росіянами початку 60-х років XIX століття в Правобережній Україні [Електронний ресурс]. URL : http://uaterra.com.ua/developments/history/modern/zemskij_borotba.htm (дата звернення 30.11.22).

51. Карлова В. Формування національної самосвідомості українського народу в період національно-культурного відродження // Демократичне врядування. 2010. Вип.6. URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26641/karlova.pdf>(дата звернення 30.11.22).
52. Каппелер А. Національний рух українців у Росії та Галичині: спроба порівняння // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. 1992. Вип. 1. С. 104-119.
53. Кучеренко А. А. Українське питання в діяльності Агенора Голуховського // Історичний архів. Вип.14. С. 80-85.
54. Коляда І. А. Формування етносоціальної свідомості українського народу наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: історіософський аспект // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. 2006. Вип. ХІ. С. 18-27.
55. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. Львів: Накладом власним. З друкарні ОО. Василіян у Жовкві. 1926. 736 с.
56. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Київ: Основи, 1994. Т.1. 554 с.
57. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: у 2-х т. Київ, 2007. Т. 1 : Життя Пантелеймона Куліша: Наукова біографія. С. 199, 200. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Nakhlik_Yevhen/Panteleimon_Kulish_Osobystist_pysmennyk_myslytel_t1/ (дата звернення 30.11.22)
58. Магочій Павло-Роберт. Україна: історія її земель та народів. Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2012. 794 с.
59. Матюхіна О. А. Українська культура к. ХІХ – поч. ХХ ст. як фактор формування національної самосвідомості // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. 2009. № 2 (10). С. 152-156.
60. Мельник Е. М. Поразка польського національного повстання 1830-1831 рр. І посилення русифікації на Поділлі // Поляки на Хмельниччині. Погляд крізь віки: Зб. наук. праць. Хмельницький, 1999. С. 167-173.
61. Миллер А. И. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина ХІХ в.). СПб.: Алетейя, 2000. 260 с.

62. Микитчук Н. Ідея української соборності у поетичній спадщині І. Франка // Україна соборна: зб. наук. статей / [відп. ред. В. Коцур]. Переяслав-Хмельницький, 2005. Вип. 3. С. 321.

63. Мудрий М. Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2002. Вип. 37, ч. 1. С. 465–500.

64. Мудрий Мар'ян “Русини польської нації” (gente Rutheni, natione Poloni) в Галичині ХІХ ст. і поняття “вітчизни” // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 15/2006-2007. С. 461-474

65. Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2003. Вип. 38. С. 115–147.

66. Олійник С.В. Галицький чинник у боротьбі російського імператора Миколи І з Європейськими революціями 1848-1849 рр // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. Т.22. 265-273.

67. Олійник С.В. Етносоціальний склад та політичні погляди галицької інтелігенції східної Галичини 60-90-х рр. ХІХ століття у працях Ф.І. Свистуна // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. Випуск 4: На пошану професора А. О. Копилова. С.135-140.

68. Палієнко М. Київська стара громада у суспільному та науковому житті України : (Друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) // Київська старовина. – 1998. № 2. С. 49-84.

69. Палієнко М. «Кіевская старина» у громадському та науковому житті України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). К., 2005. 384 с.

70. Пасічник В. М. Іван Франко у боротьбі за утвердження і розвиток української літературної мови / Україна – мова. Доля української мови в

історичному поступі України // Збірник наукових праць НДІУ, том VIII. С.155-160.

71. Патер І. Наддніпрянська політична еміграція у Львові початку ХХ століття // Львів. Історичні нариси. /відп.ред. Я.Д.Ісаєвич. Львів, 1996. С. 293-294.

72. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині : освічена верства й емансипація нації; з нім. перекл. Христина Николин. Львів : ЛА "Піраміда", 2014. 612 с.

73. Поліщук Ю. М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII – початок ХХ ст.). Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 432 с.

74. Поліщук Ю. Національні меншини Правобережної України та політика російського царизму щодо них в працях дореволюційних дослідників // Гілея: збірник наукових праць. Вип. 28. Київ, 2009. 132-146.

75. Поліщук Ю. Російська влада та національні меншини Правобережної України в кінці XVIII – на початку ХХ століття: аналіз джерельної бази // Гілея: збірник наукових праць. Випуск 10. Київ, 2007. С. 93-112.

76. Проблеми історії та теорії реалізму української літератури к. XIX – поч. ХХ ст. К., «Наукова думка», 1991 264 с.

77. Райківський І. Галичина на сторінках журналу «Киевская старина» (1882–1906 рр.) // Україна соборна : зб. наук. статей. К., 2005. Вип. 2, ч. III : Історична регіоналістика в контексті соборності України. С. 167–177.

78. Райківський І. Я. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2012. 932 с.

79. Райківський І. Я. Українське "національне відродження" в Галичині XIX- початку ХХ ст. у зарубіжній історіографії // Чорноморський літопис. 2013. Вип.7. С. 112-123

80. Райківський І. Галичина в ідеології та діяльності наддніпрянських громадівців-українофілів // Галичина. Івано-Франківськ, 2011. Ч. 18–19. С. 145–154.

81. Райківський І.Я. Питання національної єдності Наддніпрянщини і Галичини в ідейній спадщині українських громадівців останньої чверті XIX – початку XX ст. // Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Історія. 2011. Вип. 20. С. 3-16.

82. Райківський І. Питання національної єдності Наддніпрянщини і Галичини в ідейній спадщині українських громадівців останньої чверті XIX – початку XX ст. // Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Сер. Історія. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 22. С. 21–34. Зак. Поч.: Вип. 20.

83. Райківський І. Уявлення наддніпрянських громадівців про Галичину та її населення (1860–1880-ті роки) // Історія. Ментальність. Ідентичність / [за ред. Л. Зашкільняка]. Львів, 2011. Вип. IV : Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – пер. пол. XX ст. С. 355–364.

84. Райківський І. Уявлення наддніпрянських діячів підросійської України про Галичину останньої чверті XIX ст. // Історичний архів. Вип. 14. С. 98-105.

85. Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття : моногр. Івано-Франківськ : ПНУ, 2012. 932 с.

86. Райківський Ігор. Взаємини українських діячів Галичини і Наддніпрянської України в австрійський період (XIX – початок XX століття). URL : <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6562/1/%D0%92%D0%B7%D0.pdf> (дата звернення 30.11.2022).

87. Райківський І. Сучасні погляди на проблему утвердження ідеї української національної єдності в півавстрійській Галичині: історіографічний

аспект // Україна – Європа – Світ : міжнародний зб. наук. пр. Сер. Історія, міжнародні відносини. Тернопіль, 2014. Вип. 14. С. 293–308.

88. Райківський Ігор. Участь І. франка у виданні української преси в Галичині та його зв'язки з Наддніпрянщиною (1881–1887 рр.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2019 – 2021. Спецвипуск. С. 520 – 539.

89. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). К. : Інститут історії України НАН України, 2003. 340 с.

90. Рудянин І. П. До питання про участь Григорія Яхимовича у громадському та політичному житті Східної Галичини. URL: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fesnuir.eenu.edu.ua%2Fbitstream%2Fdoc&name=Григорій%20Яхимович%20народився%2016%20лютого%201792%20року%20у%20селі%20Підберізіці.doc&lang=uk&c=58e12c09e44d> (дата звернення 30.11.2022).

91. Сарбей В. Г. Національне відродження України. Київ: Альтернативи, 1999. 336 с.

92. Світленко С. Українські громади другої половини XIX – початку XX ст. : (Особливості ідеології та діяльності) // Київська старовина. 1998. № 2. С. 9–28.

93. Світленко С. І. Народництво в Україні 60–80-х років XIX століття. Аналіз публікацій документальних джерел. Програми. Статути. Прокламації. Законодавчі акти. Позасудове діловодство. Судово-слідчі джерела. Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1995. 240 с.

94. Семчишин М. Тисяча років української культури. К., АТ «Друга рука», МП «Фенікс», 1992. 550с.

95. Серета О. Національна свідомість і політична програма ранніх народовців у Східній Галичині (1861–1867) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1999. Вип. 34. С. 205, 206.

96. Серета О. Громади ранніх народовців у Східній Галичині (60-ті роки XIX століття) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість,

державність. Львів, 2001. Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Ф. Стебля. С. 379.

97. Студинський К. До історії взаємин Галичини з Україною в рр. 1860-1873. К., 1928. Кн. 2. 46 с.

98. Федченко П. М. Михайло Драгоманов : Життя і творчість. К., 1991. 688 с.

99. Філінюк А. Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації: монографія. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 728 с.

100. Шпорлюк Р. Створення України // Людина і світ (Київ). 2000. № 3. С. 9-17.

101. Щербак Н. О. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX століття): монографія. К. ПЦ “Ризографіка”, 2005. 616 с.

Автореферати, дисертації

102. Гаврелецька М. Й. Правовий режим української мови у Східній Галичині (1848 – 1939 РР.): Дис... канд. юрид. наук.:12.00.01. Київ, 2015. 211 с.

103. Демуз Інна Олександрівна. Українське питання в російській імперії на початку XX ст. історіографія [Електронний ресурс]: Автореф. Дис... канд. іст. наук: 07.00.01. URL : http://revolution.allbest.ru/history /0059_1641_0.html(дата звернення 30.11.2022)

104. Негайко К. М. Київська Громада в українському національному русі другої половини XIX – початку XX ст. Автореф. Дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Переяслав, 2020. 24 с.

105. Оленич Я.І. Історико-славистична спадщина українських учених Східної Галичини XIX ст. : Дис....канд. іст. наук.:07.00.02. Тернопіль, 2015. – 229 с.